

vladu-v-svoji-ruki-legshe-domovitisya-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-117
(дата звернення: 11.12.2022).

11. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / Я. С. Калакура, О. Я. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 650 с.

12. Чальцева О. М. Категорія "колабораціонізм" як багатокомпонентний наратив в умовах війни // Політичне життя, 2022. №2. С. 56-60.

*Олександр Лук'яненко,
доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри
культурології Полтавського національного педагогічного універси-
тету імені В. Г. Короленка*

Московське православ'я в структурі ідеології «русского мира»

Релігія є частиною соціокультурного життя людства з часів свого вирізнання з-поміж інших форм суспільної свідомості, прямо чи опосередковано впливаючи на щодення людини навіть через систему дорелігійних вірувань. Функціонал релігії у суспільстві включає, серед іншого, гуртування мас навколо однієї ідеї – часто далекої від релігійної віри, але значущої для держави, у кордонах якої ця релігія розбудовує свою організацію. У світлі російсько-української війни, що триває з 2014 року та перейшла у нову стадію 24 лютого 2022 року, роль Російської православної церкви (РПЦ) є однією з ключових. У даній розвідці увага приділена аналізу тієї світоглядної парадигми, котру транслює патріарх Кіріл (Гундяєв) у продовж семи місяців повномасштабного вторгнення російської федерації на територію суверенної України (двом головним компонентам – ідеї єдності та меншовартості). Його проповіді та звернення нагадують політичні агітки доби розвинутого соціалізму, де замість посилянь на твори Леніна та Брежнєва добірно ставлять цитати зі Святого Письма у довільній інтерпретації.

Напевне, найвиразніше з вуст патріарха лунає ідея «єдиного народу». У його зверненнях навіть з'явилася усталена термінологія – «історична Русь». Це те, що заступило радянську концепцію «Древня Русь», яка мала б працювати на користь тієї ж теорії єдиної колиски російського, українського та білоруського народів. Використання цієї назви дозволяло уникати апеляції до Русі Київської, що підкреслювало б вторинність Московії та інших князівств. Схожу функцію виконує новітня формула «історичної Русі» у проповідях московського патріарха.

У проводі у храмі Христа Спасителя на четвертий день повномасштабної війни, що збігся з православною неділею про Страшний Суд, ідея монолітності «братніх народів» була провідною.

Особливе місце у правовідді ще займає не стільки світська, скільки церковна зовнішня політика. Патріарх акцентує увагу на положенні Української православної церкви, наголошуючи на її канонічній приналежності до Московського патріархату, що не могло не підігрівати протистояння всередині України і не нагадувати про претензії на канонічну територію цієї держави. Тим паче з огляду на те, що у самій УПЦ із 2014 року, коли росія анексувала Крим

та окупувала Схід, намагалася уникати прямої згадки свою «московськість», прибираючи її з документів та табличок на храмах. Натомість патріарх Кіріл розбурхував заснулий вулик, показуючи свою «отечеську турботу» про українських вірян та їхніх пастирів. Саме православ'я, як у часи російської імперії, знову стає засобом цементування народів на противагу обезличеному «лукавому» злу – «темному», «ворожому», «зовнішньому». Формується релігійний аналог путінського «колективного Заходу». Його активність представляється уже не лише як мілітарне протистояння, але і як релігійна пря, участь у якій беруть представники української православної церкви.

«Русській мір», котрий до цього працював більш-менш завуальовано, висуває свої щупальця з-під ряс уже відверто, бо патріарх говорить про існування не лише єдиного духовного, соціокультурного, але й спільного географічного простору. І напад на Україну північного сусіда таким чином все більше й більше набуває рис «князівської міжусобиці». Жонгливання термінами і підміна понять потребують посилення на авторитети. Досвідчений ідеолог, патріарх Кіріл чудово розуміє це під час своїх публічних виступів. Саме тому він вдається до цитування літописних джерел у відповідному імперському трактуванні.

Публічна промова керівника церкви на свято Різдва Пресвятої Богородиці у Зачатівському ставропігійному монастирі Москви 21 вересня 2022 року крутилася навколо теми «історичної Русі». Апелюючи до історії літописної Куликівської битви 1380 року, релігійний діяч наголошує, що *«Батьківщина наша, Русь, історична Русь проходить через тяжкі випробування»*. Відповідно збірна назва «історична Русь» привласнюється російським народом не лише у площині історії, але й у вимірі сучасної геополітики, розмиваючи існуючі кордони між незалежними державами. Більше того – проповідь позбавляє Україну права на будь-який спадок древнього минулого, що пояснюється начебто впливом ззовні, покликаним знищити спільну руську ідентичність.

Традиційними для таких пропагандистських проповідей є суміш релігійної моралі та політичного порядку денного. Патріарх вдало маніпулює почуттями віруючих, закликаючи до милості та прощення, відсутності ненависті до українців, а вже у наступних фразах аргументує це безблагодатністю серед сусіднього народу, потребою відродження «братерської єдності». І, просячи не називати українців ворогами, уже за мить говорить про плани ворога зі знищення єдиної православної релігійної організації.

Тут не обходиться без питання існування канонічної Православної церкви України та противагу УПЦ, котра у травні 2022 р. задекларувала своє віддалення від Москви. Їй, як і завжди, підбираються лише негативні епітети, асоціюючи із загрозою. Натомість керована митрополитом Онуфрієм інституція тлумачиться як єдина поборниця миру у трансцендентному світі. Наголосимо, що сама війна росії проти України (чи навіть «спеціальна воєнна операція», як її називають у державі-агресорці) у проповідях не іменується ніяк інакше окрім міжусобиці, що додатково підтверджує існування викривленої карти світу без політичних кордонів, що усталилися у Євразії після 1991 року. На користь цього працює й інший термін, що часто вживається церковником у зв'язці із поняттям «історична Русь» – «Свята Русь». Вони тотожні за сутністю, бо поз-

начаються Україну, Росію та Білорусь політично. Відмінність полягає у тому, що друге поняття закріплює над цими територіями у свідомості вірян РПЦ не лише політичну владу Кремлі, але й божественну владу («Уділ Богородиці») з її земним центром у Москві. Формування образу «єдиного народу» поглиблюється зверненням до шанування одних і тих самих святих на євразійському просторі.

У контексті того, що війна не називається війною, зрозумілим є створення перспективи завершення «конфлікту» без надмірних жертв (офіційна російська статистика називає удесятеро менші цифри власних втрат, аніж дають українські служби). Тож логіка прохання про мир та благополуччя без втрат з огляду на міф «непереможної армії» цілком пояснювана. Непояснима лише формула «перемоги», про яку просить патріарх. Чия вона – російська? українська? «православна?». Утвердження ж єдності народів у системі «російської православної пропаганди» узгоджується з обґрунтуванням меншовартості Києва попри його історичну роль. Яскравим прикладом може бути промова патріарха у день пам'яті святителя Петра, митрополита Київського, Московського та всієї Русі, після літургії в Успенському соборі московського Кремля. Церковний діяч вправно маніпулює фактами, вибудовуючи логічну картину для далекого від історичної науки слухача-прихожанина. У ній Київ постає як покинуте, спустошене, збідніле духовно, інтелектуально та матеріально місто. І якщо дешифрація істини є у тому, що значним чином свою велич Київ втратив у роки монгольської навали, то «добросусідськість» із Володимирським князівством як спадкоємцем слави Києва, виглядає аж занадто натягнуто. Особливо після воїн Андрія Боголюбського і розграбування й спустошення стольного граду військами володимиро-суздальського князя. До того ж із півночі місто ось-ось мало б бути в облозі литовців. Тому історичні аргументи патріарха доволі слабкі, якщо висловлювати їх у дискусії, а не у пропагандистському монолозі.

Натягнутими є й аргументи про необхідність перенесення з Києва центру політичної влади. Бо навіть сам митрополит Петро Ратенський, уже проживаючи із 1308 року у Володимирі, у 1312 році був змушений подорожувати у справжній центр влади - в Золоту Орду, аби з рук хана Узбека отримав охоронну грамоту на забезпечення права руського духовенства. Звісно, взамін на молитовне заступництво перед християнським Богом про «безбожну владу». Але пропагована патріархом ідея «політичного усамітнення» у лісах Володимира, подібна до чернечої аскези, тріщить по швах. Дипломатам і урядникам того часу доводилося покидати глуш боліт заради підтвердження права на владу. Навіть релігійну.

Міграція духовного центру до Москви пояснюється уже включно поняттям першосвященницького комфорту на тлі політичного протистояння древніх князівств. Слухачеві не повідомляється про судовий процес над митрополитом у 1313 році, що мав місце у Володимирській землі, який організували за заявою Тверського Єпископа Олексія. Константинопольський патріарх Афанасій зібрав у Переяславлі-Заліському князівський суд, що мав розглянути звинувачували у торгівлі церковними посадами. Виправдання митрополита стало заслугою візиту в Орду та заступництво московського князя Івана Калити. То-

му «пропозиція» перенести митрополичу кафедру виглядала доволі виправдано з огляду на утиски та переслідування митрополита Петра у Володимирі не язичниками, а православними князями й іншими єпископами. До того ж перенесення митрополії означало, що Іван калита відтоді мав право титулуватися Великим князем.

Але навіть кризь ідеологічне полотно меншовартості Києва пробивається уже знайома ідея «руського міра», зшитого невидимими нитками православ'я. А над цим усім виформовується неприхована потреба зрощення релігійної та державної влади, така необхідна росії ХХІ століття, аби сакралізувати дії нового фюрера: *«Це була єдина Церква, центр якої переміщався разом із переміщенням столиці, щоб Предстоятель завжди був поруч із великим князем, щоб духовний центр був там, де й центр політичного життя. І святитель Петро переїхав сюди, до міста Москви, на настійне прохання великого князя Івана Калити, того самого, який збирав матеріальні цінності в Москві, щоб забезпечити стійке існування нової столиці. І для того, щоб ця столиця була дійсно визнана всією Руссю, необхідно було, щоб і Першопрестольна кафедра перемістилася до Москви»*.

Література:

1. Лук'яненко О. В. «Русській мір» проти українського миру: релігійний фронт першого дня війни. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людський потенціал у контексті сучасних соціокультурних перетворень» (24–25 травня 2022 р.)*. Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С.16-21.
2. *Обращение Святейшего Патриарха Кирилла к архипастырям, пастырям, монашествующим и всем верным чадам Русской Православной Церкви 24 февраля 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903795.html>.
3. *Патриаршее слово в день памяти святителя Петра после Литургии в Успенском соборе Московского Кремля 06 сентября 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5956879.html>
4. *Резолюция Святейшего Патриарха Кирилла на рапорте митрополита Сумского и Ахтырского Евлогия 2 марта 2022 года.* Електронний ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5905352.html> [Дата останнього доступу 21.09.2022]
5. *Святейший Патриарх Кирилл благословил во всех епархиях Русской Православной Церкви совершать молитву о восстановлении мира 3 марта 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5905871.html>
6. *Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю о Страшном Суде после Литургии в Храме Христа Спасителя 27 февраля 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904390.html>
7. *Слово Святейшего Патриарха Кирилла в праздник Рождества Пресвятой Богородицы после Литургии в Зачатьевском ставропигиальном монастыре г. Москвы 21 сентября 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5961645.html>

8. *Циркулярное письмо митрополита Воскресенского Дионисия о молитве о восстановлении мира 3 марта 2022 года.* URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5905833.html>

Надія Білик,
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти
Полтавської академії неперервної
освіти імені М. В. Остроградського

Культурно-історичні травми воєнного часу

Однією з важливих на сучасному етапі є проблема культурно-історичних травм воєнного часу, яких зазнала Україна у 2022 році. Актуальність впливає із самої теми роботи, мети та завдань, які зазначені в статті.

У 2022 році розширилось коло тем, з якими працює культурна дипломатія. Серед них – втрати культурної спадщини внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, зафіксовані Українським інститутом у проєкті «Листівки з України». Комунікаційна кампанія проєкту та виставки у 20 країнах світу розповіли 20 мільйонам іноземців про знищені пам'ятки архітектури в різних регіонах України. Адже, як сказала Оксана Забужко у промові на відкритті Единбурзького міжнародного культурного саміту, «неможливо оплакувати втрату того, про існування чого ти навіть не здогадувався» [1].

Науковий зміст понять про травму [14; 15], культурну травму [4; 7; 18], історичну травму [2] дало можливість розкрити зміст терміну «культурно-історична травма» [3; 5].

Зазначеній проблемі присвячені такі роботи вчених: «Культурно-історична травма» (С. Качур С., 2021) [3]; «Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод» (В. Огієнко., 2011) [7]; «Психологія травмуючих ситуацій» (О. Туриніна, 2017) [15]. Вагомим доповненням є матеріал науково-методичного збірника «Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність» (за загальною редакцією С. Шкарлета, 2022) [10].

Доповненням до змісту статті є Інтернет-матеріали, що інформують про культурно-історичні травми, які є жахливими наслідками воєнного стану в Україні [9; 11; 12; 13; 14; 16; 17]. Отже, процес культурно-історичних травм, які потерпає український народ, є надзвичайно складний і який ретельно вивчається багатьма журналістами, дослідниками та ін.

Проведений аналіз науково-понятійного апарату статті, ретельне ознайомлення з яким дає підстави стверджувати, що автором вдало сформульовано вихідну ідею зазначеної вище теми.

Формулювання мети дослідження: дослідити культурно-історичні травми, які нанесені українському народу в умовах агресивної війни РФ на території нашої суверенної держави.